

over dingen en plaatsen

ruimte voor dementie

Master Architectuur K.U.
Leuven Faculteit Architec-
tuur Campus Sint-Lucas
Gent

grandtour '20
Elya Delanote
promotor: Hugo Yanneste
co-promotor: Carl Bourgeois

index	3
dankwoord	5
abstract	7
la douceur du foyer	10
de bovenkamer	12
les mémoires d'un saint	19
de andere plaats	27
het werk	33
citatie	37

Master Architectuur K.U.
Leuven Faculteit Architec-
tuur Campus Sint-Lucas
Gent

grand tour '20
Elya Delanote
promotor: **Hugo Yanneste**
co-promotor: **Carl Bourgeois**

dankwoord

Simonne en Georgette Poissonnier kennen mijn eeuwige dank en onvoorwaardelijke liefde. Voor de eindeloze motivatie die ze mij gaven om zaken te willen begrijpen en te omschrijven, maar ook voor alle lessen, anekdotes, hersenspinsels,... kortom de levensvreugde die ik met hen mocht delen. Ook naar Hugo Vanneste en Carl Bourgeois, om het persoonlijke in dit academisch kader naar boven te brengen, maar ook om zich iedere week in deze proef te verplaatsen, resulterend in boeiende gesprekken die telkens een drijfveer vormden. Ook mijn ouders, broer, vriend en vrienden, omwille van hun onafzienbare steun. Niet alleen tijdens deze proef, evenwel doorheen het leven.

abstract

Het begrip masterproef neem ik letterlijk: een proef die zich begeeft op het spanningsveld tussen de opleiding en praktijk. Een proef als bewijs van bekwaamheid, maar ook een proef in de zin van een staal, een test, een experiment. Een experiment met open vizier en open einde. Een einde dat geen pasklare antwoorden zal bieden maar wel voer tot conversatie.

Een proef die een stem geeft aan personen met dementie en hun naasten. Die inzichten biedt in hun ruimtelijke ervaringen, hun wereld, in een vorm die ontwerpers toelaat affiniteiten te ontwikkelen met hun steeds verkleinend perspectief. Teneinde de empathische ontwerper in ons allen aan te wakkeren.

Een proef waar dingen letterlijk en figuurlijk een plaats krijgen. Een proef die mijn interesse in de architectuur van het niet zichtbare, verbeeldt.

Hermès-Hestia. Naar het religieuze besef van de Grieken vormen zij een koppel omdat ze zich op hetzelfde plan bevinden, omdat ze in hetzelfde werkelijkheidsdomein tussenkomen, en ze functies opnemen die verbonden zijn. Wat betreft Hestia is er geen twijfel mogelijk: haar betekenis is helder, haar rol is strikt bepaald. Omdat zij troont, voor altijd onbeweeglijk, in het centrum van de domestieke ruimte, roept Hestia de gezwinde god op, die met haar solidair is én aan haar tegengesteld, en heerst over de ruimte van de reiziger. Aan Hestia behoort het binnen, de beslotenheid, het vaste, het terugplooiën van de mensengroep op zichzelf; aan Hermès behoort het buiten, de opening, de beweeglijkheid, het contact met wat niet eigen is. Men kan stellen dat het koppel Hermès-Hestia, in haar polariteit, de spanning uitdrukt die de archaische voorstelling van de ruimte kenmerkt: de ruimte vraagt om een centrum, een vast punt, van uitzonderlijke betekenis, van waaraf men zich kan oriënteren en kwalitatief verschillende richtingen bepalen. De ruimte verschijnt echter tegelijk als plaats van beweging, en dat impliceert de mogelijkheid van verschuivingen en van overgangen van elk willekeurig punt naar een ander.¹

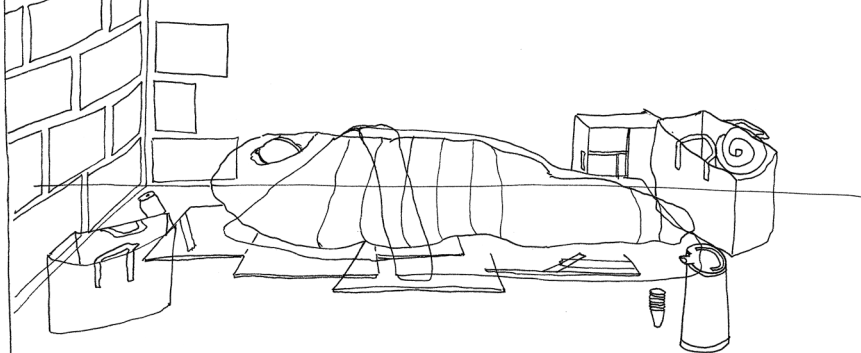
la douceur
du foyer

Het binnen, de beslotenheid, het vaste versus het buiten, de beweeglijkheid, het contact met wat niet eigen is. Deze paradoxale voorstelling vormt de wortels van mijn soloreis. Het startpunt van een nog veel grotere reis, de masterproef

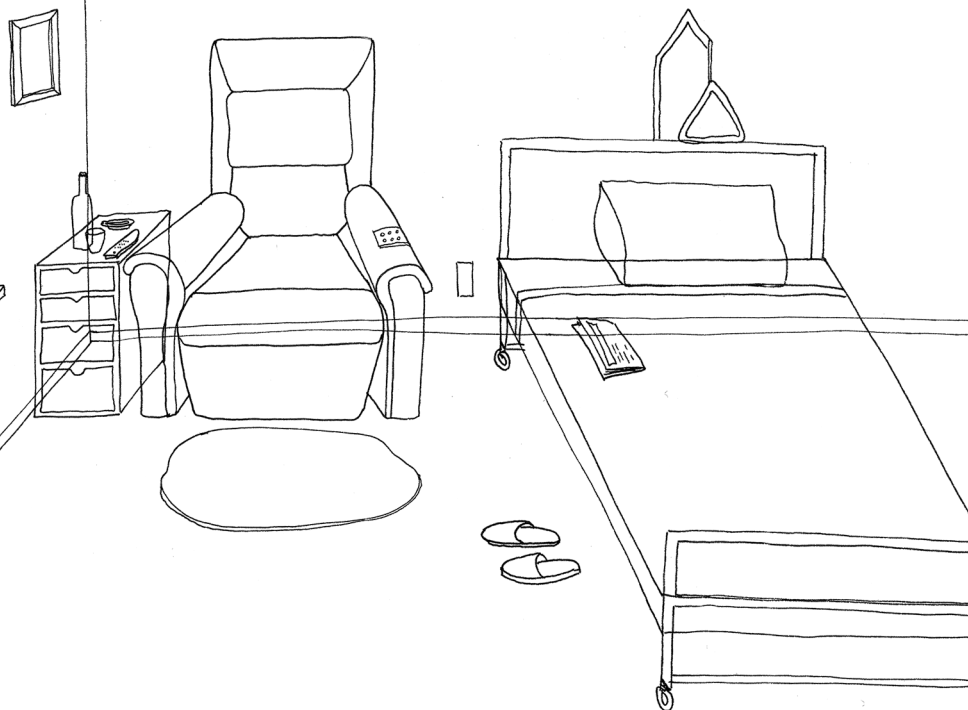
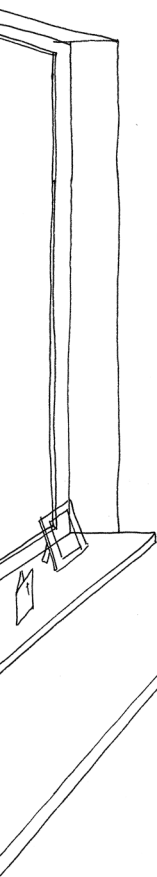
Deel één van mijn reis startte in een woonzorg-centrum, Wieltjesgracht te Ieper. Enerzijds wordt hier afstand genomen van het gekende leven, slechts enkel herinneringen nemen de bewoners er mee naartoe. Anderzijds vormt het een plaats van zekerheid. Ouderen zijn er enigszins (essentieel bijwoord tijdens de huidige pandemie) zeker van hun zorg, thuis en opvang. Hun kamer bekeek ik als hun woning, met bijgevolg de 'blok' als straat, de bewoners als burens. De gemeenschappelijke ruimte werd het centrum van de stad. Elke dag leerde ik nieuwe burens kennen, benieuwd naar ieders verhaal. Soms kwam er een nieuwe buur, die zijn nieuwe kamerwoning betrok. Alle woningen zijn gelijk en toch anders. Overal vind je er naast de natte cel een verzorgingsbed, met daarnaast een relaxzetel, een tv en foto's. Héél veel foto's. Wellicht opgehangen door hun families. Ook schilderijen, zelfs 'zantjes'. Nagenoeg alle burens uit de straat bevinden zich in hun relaxzetel. De één kijkt tv, de ander leest; de één zittend, de krant, de ander, liggend, een roman.

Daar waar ik in het eerste deel van mijn reis enigszins de zekerheid en beslotenheid opzocht, verkende ik in het tweede deel de vrijheid, de beweeglijkheid. Twee verschillende werelden, verbonden in hun eenzaamheid. Met de Sint-Egidiuskerk als uitvalsbasis, probeer ik enkele dagen/nachten inzicht te verwerven in het leven op straat in Brussel. Na een treinrit van slechts twee uur kwam ik plots in contact met wat niet eigen is. Deze stap uit de comfortzone, naar het onbekende, zorgde voor veel ontmoetingen. Samen met vzw Kamiano bracht ik koffie rond. 's Avonds keer ik terug naar de kerk. De thermoskan is leeg, mijn hoofd vol, met verhalen.

Rien ne vaut la douceur du foyer, maar wat is een (t)huis? Een zelf uitgevonden, haast ondefinieerbaar begrip waaraan we allen veel waarde

blijken te hechten. De dingen en de mensen hebben er hun plaats, hun identiteit wordt verbonden met die positie. Al is het meer dan een plaats, haast een principe van orde. De verhoudingen tussen de dieren en de mensen, de ouders en de kinderen, de dag en de nacht, de levenden en de doden, de maaltijd en de spijsvertering, enzovoort worden er geregeld. Het is ook de plaats waar deze orde kwetsbaar blijkt wanneer de dingen gaan dwalen of zich zomaar mengen.² Mijn ouders namen één jaar geleden een belangrijke beslissing. Ze besloten hun huiselijkheid en ook de mijne te herschikken door in te trekken in de woning van mijn hulpbehoevende grootmoeder. Deze woning vormt niet alleen een thuis voor mijn 96 jarige grootmoeder, Georgette, maar ook voor haar twee jaar oudere zus, Simonne. Tegelijk werd het plots ook onze thuis. Los van mijn eerste twee reizen rond huiselijkheid, maakte ik in mijn persoonlijke omgeving de belangrijkste reis mee.

The house shelters daydreaming, the house protects the dreamer, the house allows one to dream in peace.³

de
bovenkamer

De mens weet zich graag geborgen in een microkosmos, een ruimte die zich door betekenisgeving en arbeid weet om te bouwen tot een (t) huis. Daar waar een belichaming van functies plaatsvindt, het functionele functioneert volgens een logica die eenduidig, sequentieel en nycthemeraal is, waarbij alledaagse bezigheden overeenstemmen met een bepaald tijdsdeel en bijgevolg elk tijdsdeel met een bepaald vertrek in de woning.⁴ Het zich oriënteren binnen deze kosmos is niet vanzelfsprekend voor mensen die zich deze huiselijkheid moeten herinneren. Er doet zich een deconstructie van deze huiselijkheid voor, een inkrimping van het ruimtelijk besef. Microkosmos wordt cocon.

Mijn grootmoeder lijdt aan dementie. De bovenkamer werkt niet meer, de microkosmos wordt in dit geval het landschap voor een mentale reis, waarin Hermès en Hestia samenkomen. Deze reis vertaalt zich in de perceptie van mijn ouders en mezelf als personages, mijn grootmoeder en haar zus als protagonisten, de woning als decor.

12

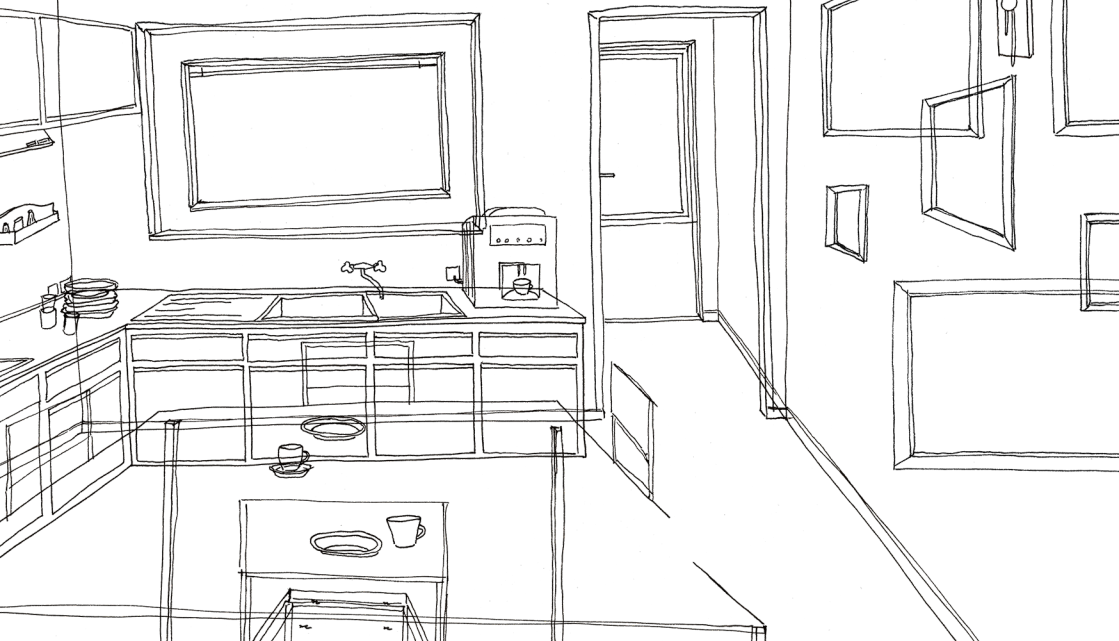
ouder

De woonkamer wordt getekend door de zetel. *De zetel verhuist mee*: één van mijn vader's voorwaarden. Een meer letterlijke benadering van huiselijkheid kan haast niet. Het schrille contrast tussen de seventies look van de woonkamer en onze 'moderne' zetel kan niet groter zijn. De bijna dagelijkse confrontatie van dit contrast voelt voor mijn ouders als een bevestiging van de adaptatie.

kind

De woning ontroert nauwelijks. Enerzijds wel, anderzijds niet. De eerder statische microkosmos vindt zijn cocon in de keuken. Broeihaard van herinneringen. Of toch, als men foto's herinneringen mag noemen. Wanneer ik het deemster van de gang bewandel, vind ik op het einde links een straal zonlicht. Ik heb de cocon

bereikt. Een lichtrijke ruimte vol foto's en schilderijen. Opgewand door mijn moeder, in de hoop onrechtstreeks de herinneringen bij mijn grootmoeder te prikkelen. *Er zijn schilderijen omdat er ook muren zijn. Mensen moeten kunnen vergeten dat er muren zijn en daar hebben ze niets beters op gevonden dan schilderijen. Schilderijen vegen muren uit. Maar muren slaan schilderijen dood.*⁵ De overige ruimten in de woning lijken onaangetast. Beetje bij beetje eigenen we ons deze ruimten toe. In mijn perceptie geen deconstructie van de huiselijkheid, maar een adaptatie. Waar de grenzen tussen de ruimtes vroeger vervaagden, des te meer worden ze nu zichtbaar. Ik probeer mijn weg doorheen het huis te vinden. Ploeterend, letterlijk en figuurlijk. De ene week tracht ik te memoriseren welke schakelaar welk licht doet branden. De andere week word ik wakker in mijn ouderlijk huis, de ogen openend, beseffend dat ik ergens anders ben.

grootmoeder

Ze komt niet meer waar ze geweest is. De ruimtes worden dansbaar, tegelijk ver weg en tegelijk tastbaar. Wat voor ons niet lijkt te kunnen, is voor mijn grootmoeder de onverbloemde waarheid. De geboorte van de surreële realiteit. Het decor begint zich in alle facetten te ontplooiën, bekrimpen, vergrijpen - ver $\frac{\pi}{\delta u}$ begrijpen, te

ontkennen, bekennen, ve r k e n n e n.

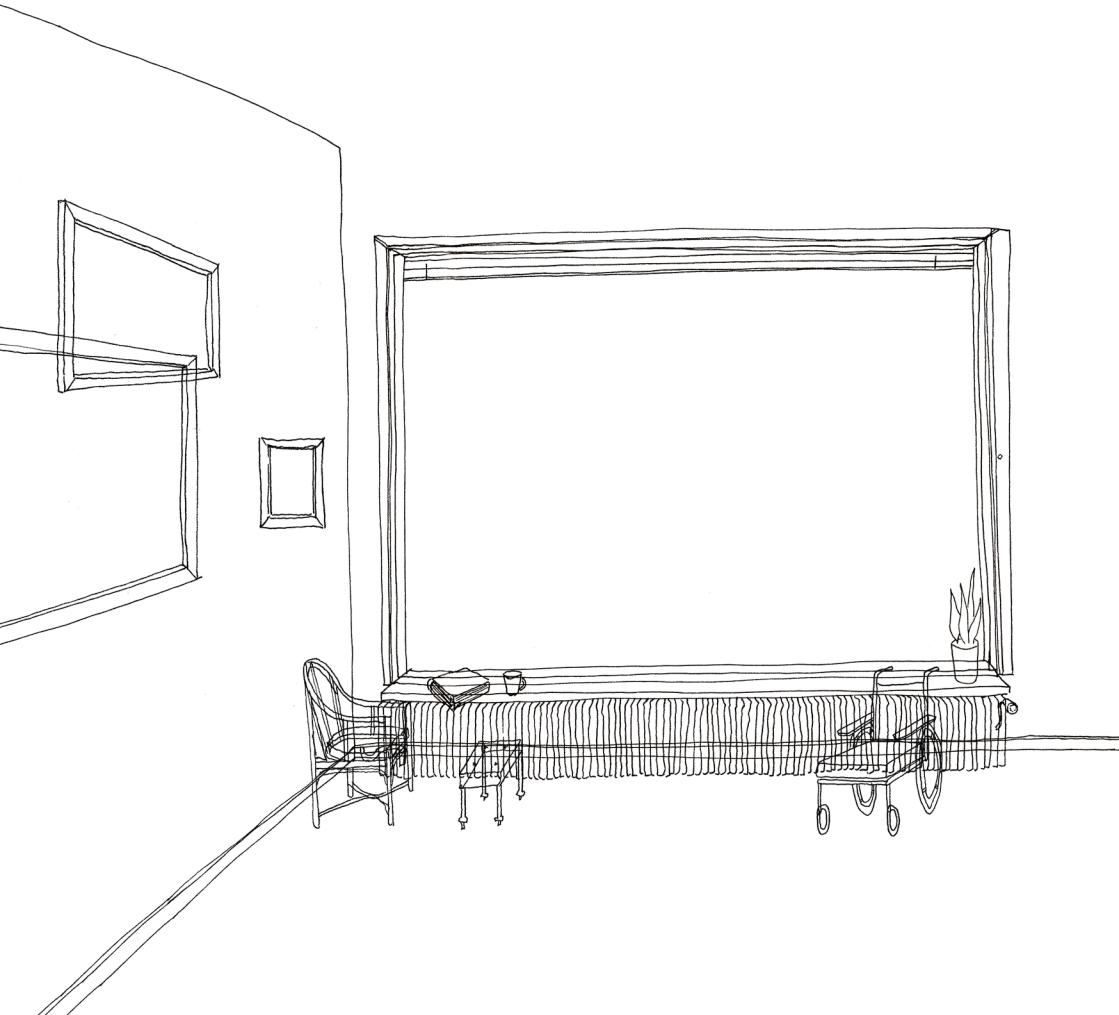
Toen we van de gang kwamen vroeg ik waar we nu heen gingen. Ze toonde haar zeteltje in de keuken. Ik vroeg welke plaats dit was. *Dat is de bureau... Ik kan niet meer zeggen waar ik juist ben. Ik herken dat we hier nog geweest zijn, ik herken de meubels die er staan. Ben ik nu zo dom, dat ik niet veel meer weet? Ik ben verstrooid. Alles is weg in mijn hoofd. Ik kan niets meer vertellen. Alles is gepasseerd.*

14

zus

Met haar - nog altijd - heldere geest als wapen, kent de woning geen grenzen. Fysiek gaat het enigszins wat moeilijker, al staat dat laatste woord niet in haar woordenboek. Met haar rolstoel - of indien het kan, liever met prothese - blijft ze de dagelijkse taakjes op zich nemen. Zowel mijn grootmoeder als haar zus vulden elkaar aan in hun gebreken. Door hun complementaire zijn vormden ze een onafscheidelijke functionele eenheid. Jarenlang nam de zus de mentale zorg voor mijn grootmoeder op zich. Al is het leven met een naaste lijdend aan dementie ook voor de persoon in kwestie zelf zeer zwaar. *Waar zijn we? Moet ik hier iets doen? Mé Monne, waar ga je naartoe?* Telkens weer opnieuw... Toen mijn grootmoeder ook 's nachts zeer warrig werd, trok mijn moeder aan de alarmbel. *We komen bij jullie wonen.* Een last,

die haar zus desalniettemin jaren met een glimlach uitvoerde, viel deels van haar schouders. Ze kon terug wat vrijer de plaatsen van de woning opzoeken, zonder telkens in dezelfde ruimte als mijn grootmoeder te hoeven vertoeven.

decor

De bewegingspatronen van de personages nemen nagenoeg exponentieel af naarmate ze ouder worden. Daar waar het kind onvoorspelbaar de ruimtes gebruikt, de ruimtes verlaat, zo vertoeft de grootmoeder zich in een soort quarantaine-status. (Dit begrip werd neergepend voor de covid-19 maatregelen, onverwacht werd het actueler dan ooit.) Ergens daartussen in, bevinden zich de ouders. Nochtans lijkt de grootmoeder soms verder te reizen dan het kind. Keuken wordt trein. *We moeten bijna afstappen zeker? Is hier iemand? Waar ben ik nu...? Het spookt in mijn hoofd, ik ben bang. Zal je me dan komen halen bij de volgende halte?* De bewegingsruimte van mijn grootmoeder wordt steeds beperkter. De gekozen halten worden tot een minimum herleid. De woning voelt niet meer vertrouwd aan, alles schreeuwt om een duidelijkheid die praktisch onbestaand is. Ongemakkelijk en onzeker zoekt ze naar houvast en controle. Haar plekje in de keuken samen met het zien van haar zus biedt haar vertrouwen en rust. Het decor als wachtkamer van het leven.

tijd en ruimte

*Bedenk dat een 'morgen' een landmaat is, de oppervlakte die een landarbeider op één ochtend kan ploegen.*⁶ Tijd wordt op deze manier omgezet in ruimte, de begrippen worden onlosmakelijk verbonden. Merk op dat we steeds de behoefte hebben te weten hoe laat het is, maar nooit vragen we ons af waar we zijn. We lijken het te weten. Mijn grootmoeder heeft geen besef meer van tijd, noch ruimte. Zij lijkt beiden niet te weten. Deze onwetendheid uit zich niet in een belangstelling, het laat haar meestal onverschillig. Gedachteloos vloeit ze mee in het ritme van de handelingen, en de daaraan gekoppelde

ruimtes. Ze leeft in haar mentale beeld; een zien dat voor haar aanwezig maakt wat afwezig is. Dit *zien* ontstaat bij gelegenheid van wat zich in de bovenkamer afspeelt. Het wordt gevormd in haar eigen centrum en het uit zich in ruimten waar enkel zij kan toekomen. Ze bepaalt haar *hier*, waar al het *daar* uit voorkomt. Deze bovenkamer is de plek van het lichaam, die zij de hare beschouwt, een plek die ze bewoont en tevens de schoot van alle andere (on)bestaande ruimtes vormt. Het construeert haar *thuis*.

Mijn grootmoeder telt 96 jaar .	
De laatste 47 jaar	daarvan, verblijft ze in deze woning te Poperinge.
De eerste 36 jaar	hiervan, bewoont ze het huis in al zijn aspecten. Oprit, garage, tuin, achterkeuken, keuken, gang, woonkamer, voorplaats, slaapkamer, badkamer, toilet, kelder, zolder.
De daaropvolgende 7 jaar	worden oprit, garage, kelder en zolder uit dit lijstje geschrapt.
De daaropvolgende 3 jaar	worden tuin, achterkeuken, woonkamer, voorplaats ook geschrapt. Het grootste deel van de dag verblijft ze in de keuken.
Het laatste jaar	wordt heel het lijstje vervangen door die ene bovenkamer. Nu kan ze zich plots terug overal bevinden, zelfs ver buiten de woning waar ze ooit verbleef

Drie jaar vormt de keuken de plaats die ze bewoont voor de bovenkamer het volledig overneemt. De keuken vormt doorheen het proces nagenoeg de laatste plaats die ze zowel fysiek als psychisch hetzelfde heeft ervaren. Dit verklaart enigszins waarom de keuken de fysieke plaats is, waar de bovenkamer psychisch ongestoord geactiveerd kan worden. In dit proces ondergaat mijn grootmoeder vele denkbeeldige verplaatsingen, waar ze verward van wordt, evenwel rustig onder blijft. Wanneer ze bijvoorbeeld naar de woonkamer verplaatst wordt - een (voor haar grote) fysieke verplaatsing van voor deze drie jaar - verstoort dit ook de bovenkamer - de plaats van de denkbeeldige verplaatsing - en wordt ze onrustig. De gyroscoop van de bovenkamer verstoort het geheugen naargelang de fysieke verplaatsing van het lichaam.

les mémoires d'un saint

Magritte, Loos, Perec, Proust, Eisenman, Foucault

De mentale achteruitgang van mijn grootmoeder spiegelt zich in de vorming evenals de beleving van ruimtes. Het verschrompelde brein uit zich in een verschrompeld plan. Een implosie vindt plaats. Ze komt niet meer waar ze geweest is, ze ziet dingen die er niet zijn. Op een haast surrealistische wijze worden haar realiteit en de ruimten rondom haar gevormd. Wat haar leidt zijn herinneringen, knooppunten in de ruimte die haar weg bepalen. Zittend in de zetel, gesitueerd in de woonkamer is mijn grootmoeder de weg kwijt.

Ik zit hier naast de baan, ik weet niet waar naartoe.

Een baan, een weg... begrippen die je normaliter leiden, brengen haar in verwarring. Hoe zij de ruimte beleeft is sterk afhankelijk van externe prikkels. Ze is eerder een reiziger dan een wandelaar. Daar waar de wandelaar graag zijn wereld bevestigd ziet, ontdekt de reiziger zijn wereld zonder gerichte verwachtingen. Mijn grootmoeder wandelt niet meer door de woning, ze reist. Het vertrouwde wordt telkens weer vreemd en het ogenschijnlijk herkenbare telkens anders.

De bovenkamer kan geactiveerd worden door externe prikkels, een bepaalde reële stimulus; een voorwerp, materiaal, textuur,... die een herinnering oproept van voor de seniliteit. Dementerenden hebben een gedoseerd aantal van deze prikkels nodig. Als ontwerper kan je deze simuleren en op die manier het geheugen stimuleren. Dergelijke materiële prikkels of ornamenten werken bijgevolg complementair. *Ornament und verbrechen*⁷ lijkt in deze wereld niet van toepassing te zijn. Een ornamentloze woning vormt allesbehalve een kapstok voor herinneringen. Evenwel moet het ornament op de juiste wijze worden gebruikt, waardoor het niet verwarrend doch bevorderlijk werkt. Het tegelpatroon van de vloer in de gang - schijnbaar ongerijmd door mijn grootmoeder gekozen in 1973 - vormt sinds 2019 voor haar een verwarrend ornament. Deze gang maakt de verbinding tussen keuken, slaapkamer, badkamer en toilet; voor haar een belangrijke circulatie. Wat voor ons een compleet normale verbinding lijkt, vormt voor haar een drempel. De marmeren tegels glimmen, lichtinval sijpelt via het raam binnen en

drukt haar reflectie op de vloer, het lijkt haar te begoochelen. Daarenboven zorgt het zwart-witte dambordpatroon voor verwarrende contouren. Net omdat deze contouren op dezelfde as plaatsvinden, genereert het chaos. Indien het contrast op verschillende ruimtelijke oriëntatievlakken plaatsvindt, weet het net rust te bieden. Wanneer bijvoorbeeld de vloer en muur contrasterend zijn, ontwikkelt dit bevorderlijke contouren. Zo niet lijken deze vlakken kennelijk in elkaar over te lopen. Vloer wordt muur en vice versa.

Bepaalde architecturale conventies leiden bijgevolg tot verwarring, andere tot rust. In deze vergankelijke wereld komen evenwel enkele zekerheden naar voren. Al zijn ze moeilijk te doorgronden, toch zijn ze er. *De zeer oude zingt.*⁸ Zo is het bij mijn grootmoeder niet anders. Waar ze zich ook bevindt, wie er ook voor haar staat, wanneer iemand *'j'attendrai'* inbrengt, verdwijnt de vergankelijke wereld voor even. Ze grijpt zich vast aan de herinnering. Deze twee woorden evoqueren haar geheugen.

J'attendrai,

le jour et la nuit,

j'attendrai toujours,

ton retour.

J'attendrai,

car l'oiseau qui s'enfuit

vient chercher l'oubli

dans sons nid.

Le temps passe et court

en battant tristement

dans mon cœur si lourd.

et pourtant,

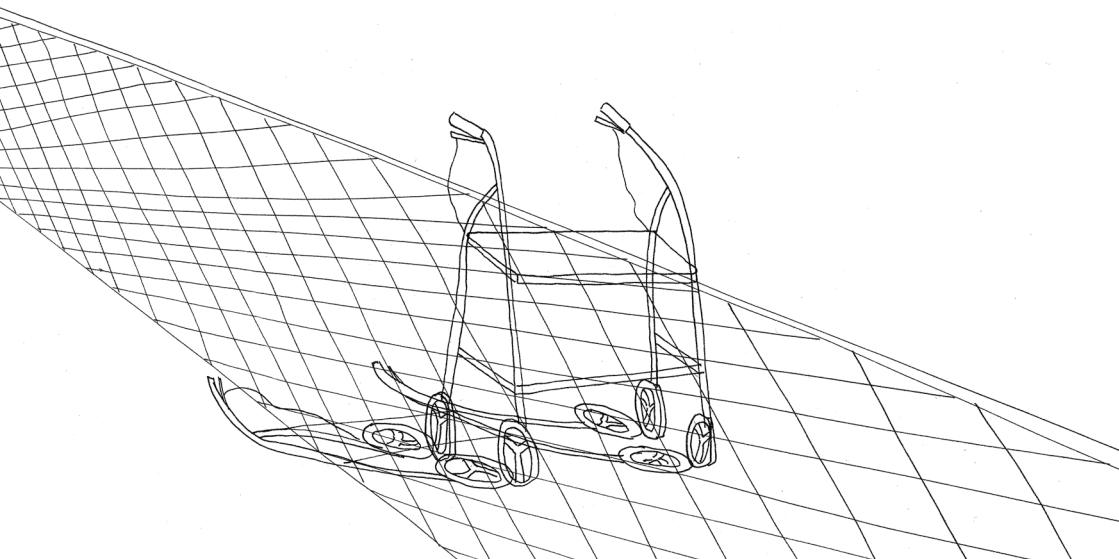
J'attendrai

ton retour.

9

bis.

Een Frans refrein lijkt haar mee te nemen naar een nog andere wereld. Zo snel als deze wereld is opgetrokken, verbrokkelt die vrijwel nog sneller na het woord *bis*. Het is nagenoeg ongelooflijk hoe mijn grootmoeder door enkele woorden geprikkeld wordt, en ze zich zo in een andere wereld kan begeven.

De organische zekerheid van mijn lichaam in bed, de topografische zekerheid van het bed in de kamer volstaan om mijn geheugen te reactiveren, om het een scherpte, een nauwkeurigheid te geven die het anders vrijwel nooit heeft. Net als een woord dat komt bovendrijven uit een droom en dat, zodra je het opschrijft, die hele droom in het geheugen roept, zo hoef ik ook hier alleen maar te weten dat de wand rechts van mij was (haast zonder ernaar te hoeven zoeken, gewoon door even te gaan liggen en mijn ogen dicht te doen), de deur links naast mij (als ik mijn arm optilde kon ik de deurknop aanraken), het raam tegenover mij - en meteen voel ik een vloed van lukrake details opkomen die zo levendig zijn dat ik paf sta.¹⁰

La vue de la petite madeleine ne m'avait rien rappelé avant que je n'y eusse goûté; peut-être parce que, en ayant souvent aperçu depuis, sans en manger, sur les tablettes des pâtisseries, leur image avait quitté ces jours de survie, tout s'était désagrégé; les formes - et celle aussi du petit coquillage de pâtisserie, si grassement sensuel sous son plissage sévère et dévot - s'étaient abolies, ou, ensommeillées, avaient perdu la force d'expansion qui leur eût permis de rejoindre la conscience. Mais, quand d'un passé ancien rien ne subsiste, après la mort des êtres, après la destruction des choses, seules, plus frêles mais plus vivaces, plus immatérielles, plus persistantes, plus fidèles, l'odeur et la saveur restent encore longtemps, comme des âmes, à se rappeler, à attendre, à espérer, sur la ruine de tout le reste, à porter sans fléchir, sur leur gouttelette presque impalpable, l'édifice immense du souvenir."

Gesteld dat er een muur is, wat gebeurt erachter?¹²

Architecturaal gezien vormt een muur de scheiding van ruimtes. Voor mijn grootmoeder lijkt dit niet van toepassing te zijn, haar cocon begint zich te ont-
plooiën,

bekrimpen,

vergrijpen

*- ver
kri
adu*

begrijpen,

te ontkennen,

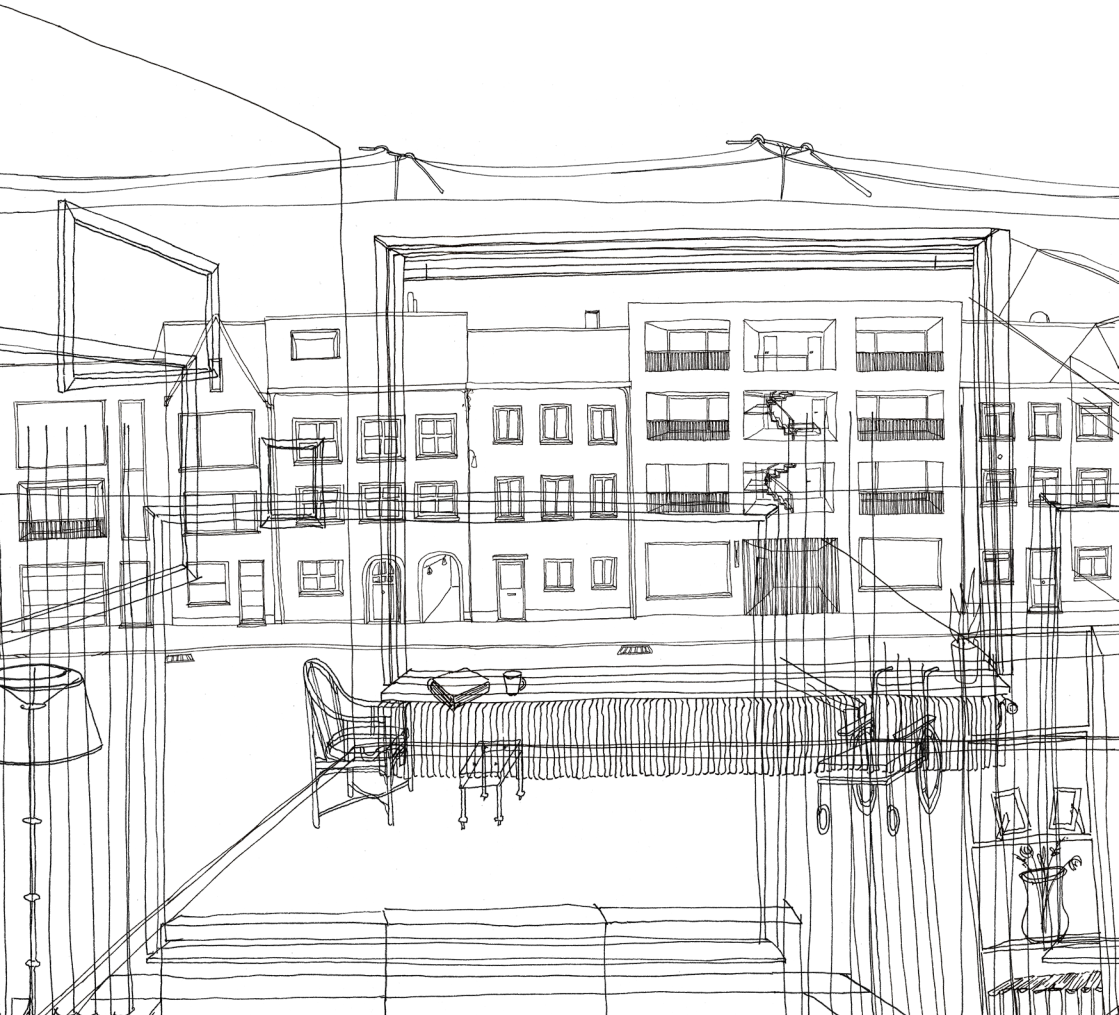
bekennen,

ve r k e n n e n .

Naar het idee van de deconstructivisten kan iedere geïnstitutionaliseerde architecturale conventie in twijfel worden getrokken, beginnend met het 'architect zijn' en *architectuur* an sich. Bij mijn grootmoeder vindt als het ware ook een deconstructie plaats. Muur blijft voor haar niet langer muur. Ze lijkt er dwars door te kijken. Voor haar kunnen ruimtes terug in elkaar geduwd worden, ontduddeld worden, in elkaar schuiven. Muren kunnen doorheen kamers breken en elkaars ruimtelijkheid binnenstappen. Architectuur wordt op een andere manier gelezen. Het geheugen, en het verlies ervan, kent wel degelijk een ruimtelijke verankering. Naast wat voor ons een deconstructie van deze ruimtelijkheid/huiselijkheid betekent, is het voor mijn grootmoeders brein eerder een (re)constructie. Een constructieve en alternatieve wereld wordt door haar verbeeld, een wereld die aanzet tot nadenken over mens en ruimte in de context van dementie. Leidend tot een vorm van architectuur die een ruimtelijke vertaling maakt van een perceptie-proces eerder dan van een belevingsproces. De bovenkamer leidt de dans: *Ceci n'est pas une maison.*¹³

De woning vormt bijgevolg niet zomaar een woning meer. Als ontwerper beschouw ik het eerder als *een heterotopie, een andere plaats*. Deze woning fungeert als canvas, waarop *een andere plaats; een wereld*, door haar wordt verbeeld. Mijn grootmoeder bevindt zich tegelijk *en dedans et en dehors*. Een wereld gecreëerd in de bovenkamer, door de bovenkamer, enerzijds gevoed door architecturale conventies, maar ook door herinneringen op basis van tast, reuk of smaak.

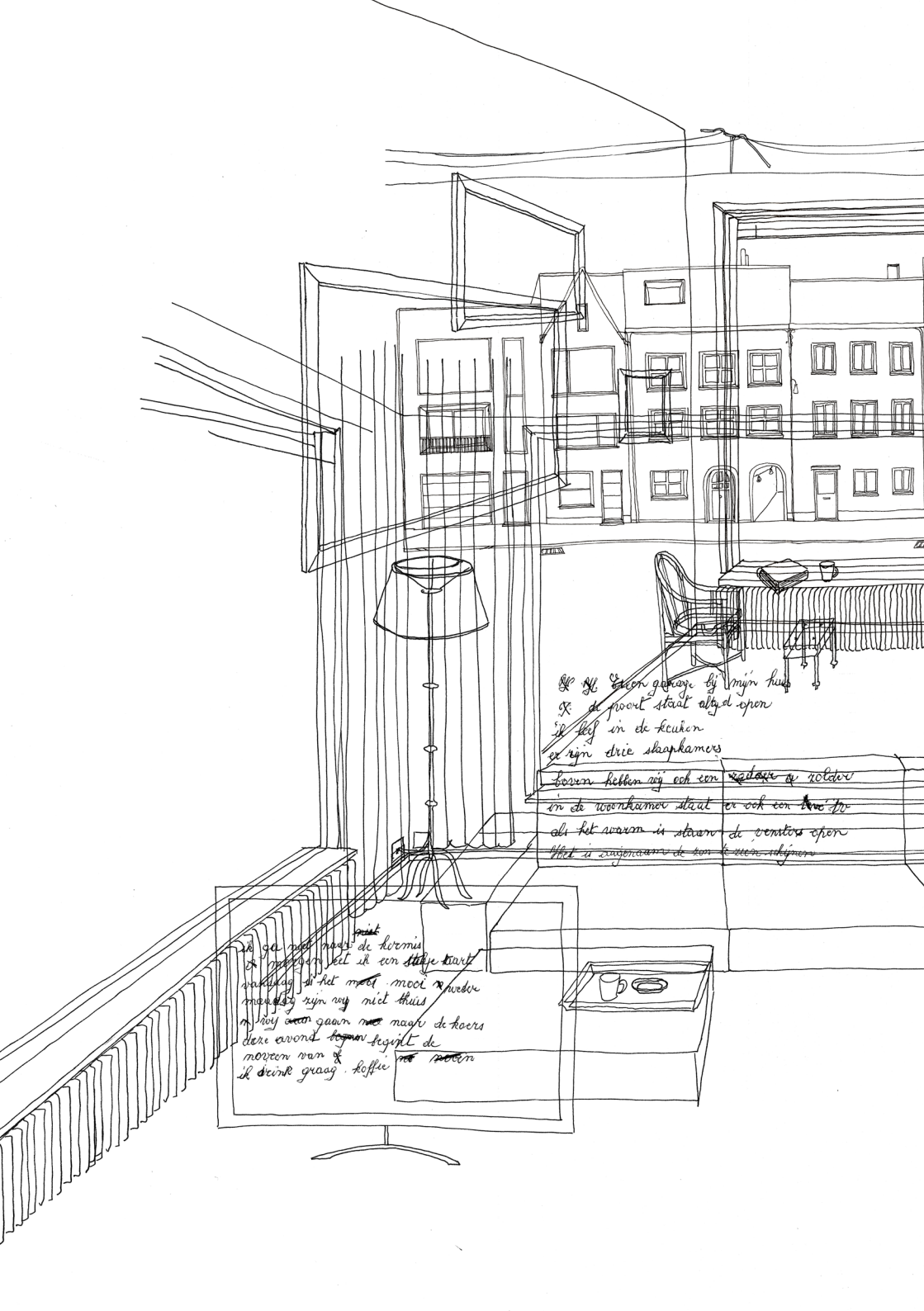
On ne vit pas dans un espace neutre et blanc, on ne vit pas, on n'aime pas dans le rectangle d'une feuille de papier. On vit, on meurt, on aime dans un espace quadrillé, découpé, bariolé, avec des zones claires et sombres, des différences de niveaux, des marches d'escalier, des creux, des bosses, des régions dures et d'autres friables, pénétrables, poreuses.¹⁴

*Une maison, où je vais seul en appelant,
un nom que le silence et les murs me ren-
voient. Une étrange maison qui se tient
dans ma voix, et qu'habite le vent. Je l'in-
vente, mes mains dessinent un nuage. Un
bateau de grand ciel au-dessus des forêts.
Une brume qui se dissipe et disparaît,
comme au jeu des images.¹⁵*

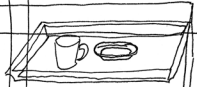
de andere plaats
het verraad der voorstelling

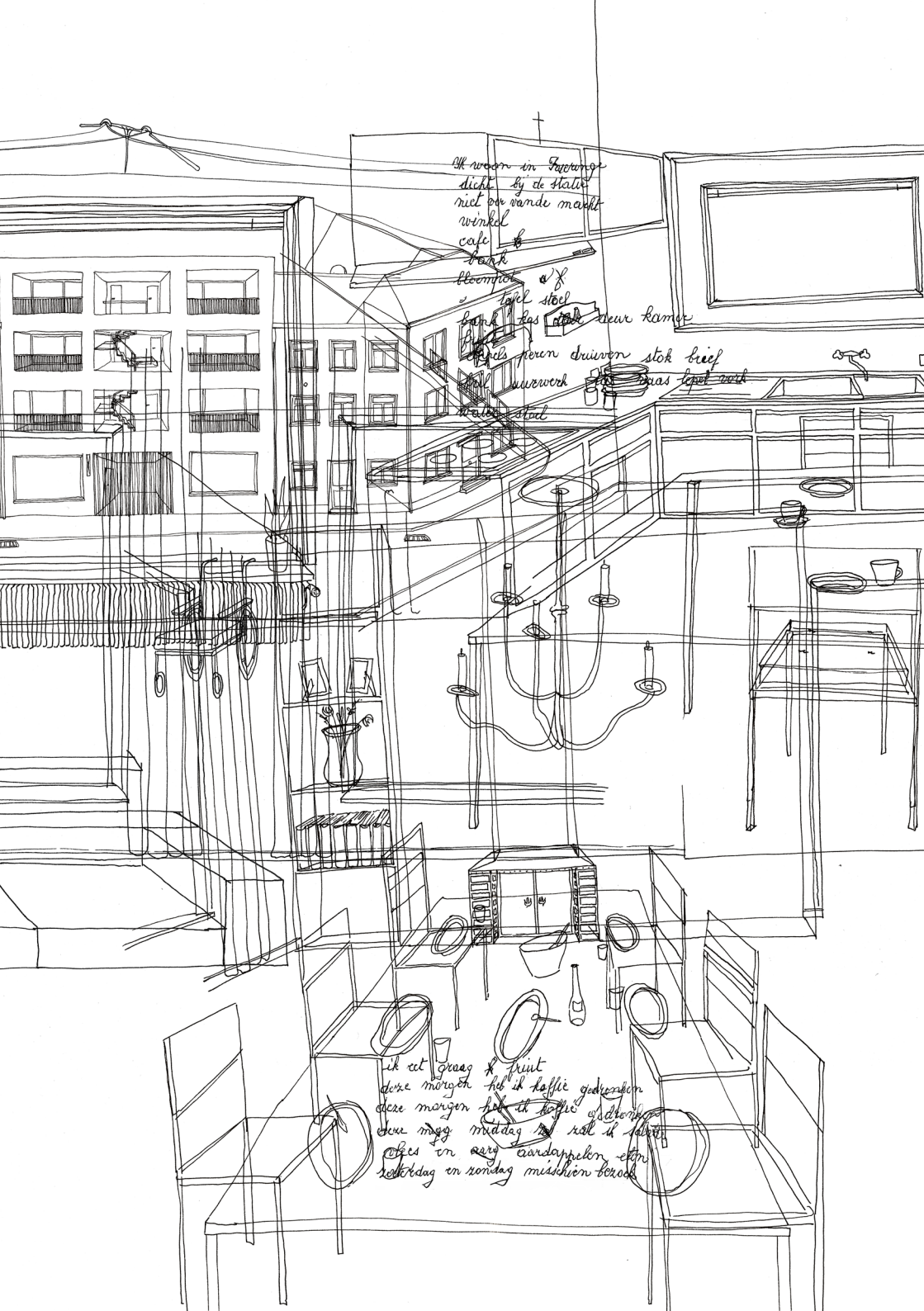
De empathische ontwerper verplaatst zich in andere werelden, andere plaatsen. Deze *andere plaats* vormt in mijn geval iets bijzonders. Het is de woning waar ik kennelijk zelf in leef, maar toch kan ik de plaats niet waarnemen. Als kleindochter en ontwerper verbeeld ik dusdanig de andere plaats. Een plaats ontstaan door de impact van dementie op de werkelijke ruimtelijkheid. Het medium wordt pen en papier; breekmes en karton. Het onzichtbare wordt tastbaar. Het spanningsveld tussen mentale plaats en werkelijkheid wordt via gesprekken, tekeningen en maquettes onderzocht. De ontstane ruimtes worden via *method of loci*¹⁶ bij elkaar gebracht. Net zoals in de bovenkamer van mijn grootmoeder worden nieuwe ruimtes gevormd. Een dimensie voor dementie. *Comme au jeu des images*.

De gl. Geon garage bij mijn huis
 de de poort staat altijd open
 ik leef in de keuken
 er zijn drie slaapkamers
 forren hebben wij ook een ~~radar~~ of ~~rolator~~
 in de woonkamer staat er ook een ~~deur~~ ~~spij~~
 als het warm is staan de vensters open
 Wat is zo'n naam de son ~~te~~ ~~over~~ ~~slippen~~

ja na ^{spreek} na de kermiss
 in ~~peppers~~ ~~veel~~ ik een ~~stijf~~ ~~kaart~~
 van ~~de~~ ~~het~~ ~~moed~~ ~~moed~~ ~~weber~~
 moed ~~zijn~~ ~~zijn~~ ~~niel~~ ~~thuis~~
 in ~~zijn~~ ~~aan~~ ~~gaan~~ ~~naar~~ ~~de~~ ~~koers~~
 deze avond ~~begin~~ ~~te~~ ~~geeft~~ ~~de~~
 moreen van ~~de~~
 ik drink graag koffie ~~van~~ ~~moreen~~

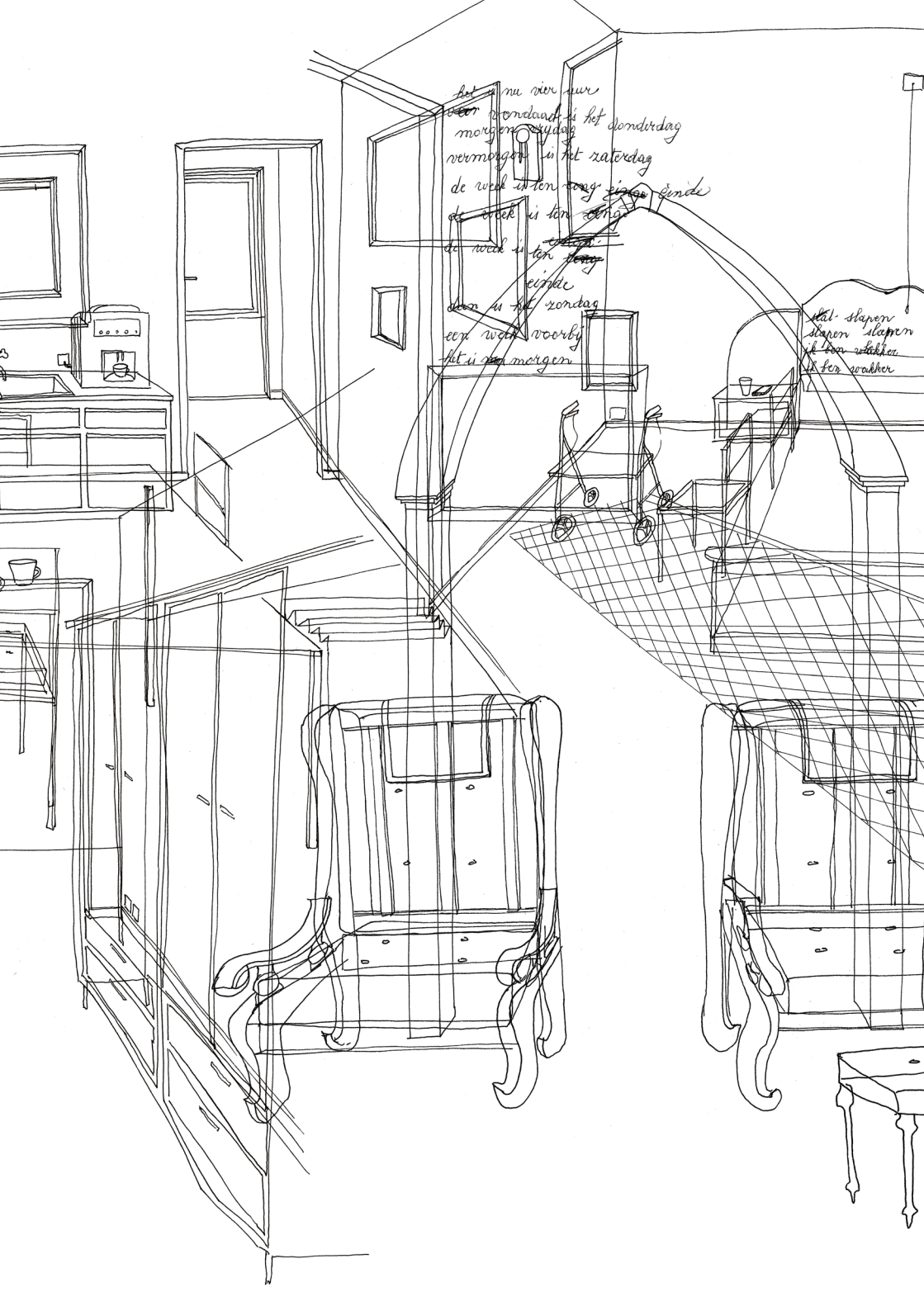
Ik woon in Taverne
dicht by de Halle
met een vande markt
winkel
cafe

bank
bloempot a'f
= tafel stoel
bank kas stoel deur kamer

afwas reinen duiven stek brief
afwas reinen duiven stek brief
afwas reinen duiven stek brief
afwas reinen duiven stek brief

Ik eet graag & fruit
dese morgen heb ik koffie gedronken
dese morgen heb ik koffie gedronken
dese morgen heb ik koffie gedronken
dese morgen heb ik koffie gedronken

Ik eet graag & fruit
dese morgen heb ik koffie gedronken
dese morgen heb ik koffie gedronken
dese morgen heb ik koffie gedronken
dese morgen heb ik koffie gedronken

het nu vier uur
~~het~~ woensdag is het donsdag
morgen vrijdag
voormorgen is het zaterdag
de week is ten hoogste vijfde
de week is ten hoogste
de week is ten hoogste
vrijde
dan is het zondag
een week voorbij
het is morgen

het slapen
slapen slapen
ik ben wakker
ik ben wakker

ik ga wandelen
ik ga op reis
vrijdag ga ik naar ieper met de
de auto
de zaterdag ga ik naar
niet in byna x september markt
het koper in gepoest
de auto ook of alles in net
de van mara-uit
alles in net of van de vreden

ik ben thuis
Georgette Foissonier
Vriesscheat nieuwstraat 29
8970 Poperinge
7355 83 xge simaasg
Hartelijke gelukwensen sennaas appel
H x Hartelijke gelukwensen
Hartelijke gelukwensen

*Ik heb een steen verlegd, in een rivier op
aarde, nu weet ik dat ik nooit zal zijn ver-
geten. Ik leverde bewijs van mijn bestaan.
Omdat door het verleggen van die ene
steen, de stroom nooit meer dezelfde weg
zal gaan.*¹⁸

het werk

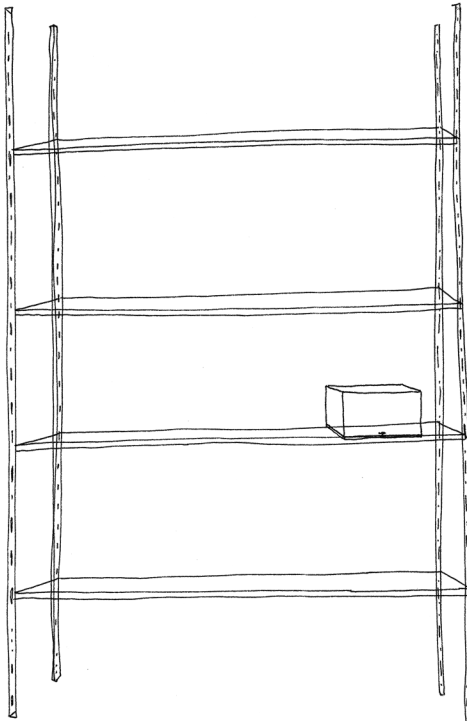
Op basis van de verbeelding van deze andere plaats, had een paragraaf kunnen volgen waar rationale ontwerpbeslissingen werden genomen. Een oplossing op plan die voortvloeit uit een irreële verbeelding. Op basis van de materialiteit van vloeren, ornamenten gekoppeld aan herinneringen,... zoals eerder beschreven. Ik koos ervoor dit niet te doen. *Het probleem is niet om de ruimte uit te vinden, en al helemaal niet om de ruimte opnieuw uit te vinden, het probleem is om de ruimte te ondervragen, of nog simpeler, de ruimte te lezen.*¹⁹

Al had dit eerstgenoemde evenzeer interessant geweest, het zou afbreuk gedaan hebben aan al de voorgaande beschrijvingen. Net het terug maakbaar voorstellen van deze wereld haalt hem voor een stuk onderuit, omdat deze rationale beslissingen in deze irrationele heterotopie al even vergankelijk zouden zijn als de *topie* zelf. Er is maar één rationale zekerheid, en dat is dat er geen zekerheden zijn. Of toch geen ruimtelijke...

Deze proef roept bewust meer vragen op dan zij kan beantwoorden. Zelfs de ruimte op zich wordt een vraag. De enige zekerheid die uit deze irreële wereld wordt gehaald is het existentiële. *Mijn grootmoeder leverde bewijs van haar bestaan.*

Deze 'grand tour' is tegelijk een 'tres petit tour' omdat hij groots is voor jezelf en dikwijls ontstaat uit het kleinste verschil. Omdat hij intens en diepgaand, obsessief en maniakaal durft te denken en te ageren op het meest banale en het essentiële: het leven.

Op 19 mei 2020 kwam de zus van mijn grootmoeder te overlijden, net voor haar 98ste verjaardag. Voor mijn grootmoeder viel haar vast punt van uitzonderlijke betekenis weg. Ook voor mezelf viel mijn tweede grootmoeder weg, in liefde was geen onderscheid. Binst dit schrijven, voelt mijn pen zeer licht en mijn hoofd zeer zwaar. Het verlies is nog vers. Gesigneerd door een traan werd vers omgezet in vers. Dit verhaal rond Georgette gaf ik via architectuur letterlijk een plaats, teneinde het verlies van Simonne ook figuurlijk enigszins een plaats te kunnen geven. Zo wordt het méér dan een verhaal rond dementie alleen, en wordt het eveneens een verhaal *over dingen en plaatsen*. Zowel letterlijk, als in de wereld van een demeterende verbeelden, als figuurlijk het afscheid een plaats geven. Want dat is wat men verondersteld is te doen met het leven. *Tracht het te plaatsen...*

citatie

- ¹ Vernant, J.-P., & Vidal-Naquet, P. (1991). Sur l'expression religieuse de l'espace et du mouvement chez les Grecs. In *La Grèce ancienne* (2. L'espace et le temps, pp. 51–52). Parijs, Frankrijk: Éditions du Seuil.
- ² Verschaffel, B. (2010). De betekenis van huiselijkheid. In *Van Hermès en Hestia* (Tweede vermeerderde uitgave, p. 86). Gent, België: A&S/books.
- ³ Bachelard, G. (2014). *The Poetics of Space*. New York, New York: Penguin Books
- ⁴ Perec, G. (1998). Het appartement. In R. Hofstede (Vert.), *Ruimten Rondom* (Nederlandse vertaling, p. 38). Amsterdam, Nederland: De Arbeiderspers.
- ⁵ Perec, G. (1998). Muren. In R. Hofstede (Vert.), *Ruimten Rondom* (Nederlandse vertaling, p. 49). Amsterdam, Nederland: De Arbeiderspers.
- ⁶ Perec, G. (1998). Spelen met de ruimte. In R. Hofstede (Vert.), *Ruimten Rondom* (Nederlandse vertaling, p. 102). Amsterdam, Nederland: De Arbeiderspers.
- ⁷ Loos, A. (1908). Ornament und verbrechen. In *Sämtliche Schriften* (Trotzdem, pp. 276–288). Wenen: Herold.
- ⁸ Lucebert. *De zeer oude zingt* [Gedicht].
- ⁹ Ketty, R. (1939). *J'attendrai* [Franse Chanson WOII].
- ¹⁰ Perec, G. (1998). De kamer. In R. Hofstede (Vert.), *Ruimten Rondom* (Nederlandse vertaling, p. 30). Amsterdam, Nederland: De Arbeiderspers.
- ¹¹ Proust, M. (1987). Combray. In *À la recherche du temps perdu* (Du côté de chez Swann, pp. 140–145). Parijs, Frankrijk: GF Flammarion.
- ¹² Tardieu, J. (1951). *Un mot pour un autre*. Frankrijk: Éditions Gallimard.
- ¹³ Magritte, R. (1928). *La trahison des images* [Schilderij].
- ¹⁴ Foucault, M. (1966). *Les Hétérotopies* [audio-fragment France-Culture]
- ¹⁵ Seghers, P. (1946). *Le domaine public* (p. 70). Éditions Lucien Parizeau.

- ¹⁶ Van Den Berghe, J. (2012). *Theatre of Operations, or: Construction Site as Architectural design*, Ph.D Dissertation, SmallBook 2, RMIT University, Melbourne, Australia, pp. 71-74.
- ¹⁷ Perec, G. (1998). De ruimte (vervolg en einde). In R. Hofstede (Vert.), *Ruimten Rondom* (Nederlandse vertaling, p. 110). Amsterdam, Nederland: De Arbeiderspers.
- ¹⁸ Vermeulen, B. (1988). *De steen* [Lied uit album Rode Wijn].
- ¹⁹ Perec, G. (1998). *Ruimten Rondom*. (R. Hofstede, Vert.) (Nederlandse vertaling). Amsterdam, Nederland: De Arbeiderspers.

Onrechtstreeks ook inspiratiebron:

- ²⁰ Eisenman, P. (1975). *House VI* [Gebouw]
- ²¹ Merleau-Ponty, M. (1964). *L'Œil et l'Esprit*. Frankrijk: Éditions Gallimard.
- ²² Stroobants, E., & Verhaest, P. (2012). *Architectonica. Een thuis voor mensen met dementie*. Antwerpen, België: Expertisecentrum.
- ²³ Feddersen, E., & Ludtke, I. (2014). *Lost in space. Architecture and Dementia*. Bazel, Zwitserland: Birkhäuser.
- ²⁴ Barnes, J. (2019). *Hm, hé, ha: Kunst en Woorden*. Amsterdam, Nederland: Atlas Contact.
- ²⁵ Carroll, L. (1865). *Alice's Adventures in Wonderland*. Alexander Macmillan.

